

KISEBBSÉGI IRODALOM TÖBBSÉGI SZEMMEL

Dávid Gyula

Bánffy Miklós műveinek román fogadtatása és utóélete (1926–1989)

Kolozsvár irodalomkedvelő közönségének nem is olyan régen alkalma volt részt venni egy felolvasó délutánon, amelyen Bánffy Miklós főműve, az *Erdélyi történet* részletei hangzottak el a már megjelent német, és a készülőfélben lévő román fordításból. Úgy érzem, nem mindennapi pillanata volt ez a Bánffy-életmű viszontagságos utóéletének, hiszen az utóbbi 15 évben rendre megjelenő angol, francia, spanyol, olasz, német és holland nyelvű kiadások után azt is jelezte, hogy végre a megvalósulás közelébe kerül a trilógia román nyelvű változata is.

Nem érdektelen tehát utána nézni, milyen utat is tett meg a Bánffy-életmű a román irodalomban. Kik, mikor és mit fordítottak műveiből? Miképp értékelték kritikusok, publicisták, irodalomtörténészek?

Előre kell bocsátanom, hogy a Bánffy-életmű román visszhangja egyrésztől eléggé szegényes: életében mindössze egy novellája (*Bili-handri, a melegmolnár*) jelent meg románul, Ion Chinezu fordításában¹, igaz, a román irodalmi sajtó akkor legelőkelőbb folyóiratában, a *iași-i Convorbiri Literare*-ban, a másodikra, a *Farkasok* fordításának megjelenésére, Georgeta Hajdu fordításában² a România Literară hasábjain több mint háromegyed századot kellett várni. Az említett felolvasóesten Marius Tabacu által bemutatott részletek az *Erdélyi történet*ből ilyenformán igen nagy hézagot pótolnak.

¹ *Bilihandru, vraciu de la Apa Caldă*. Convorbiri literare, 1938/6-10. 230-232.

² *Lupii*. România literară, 2010/36.

A Bánffy-recepció másik vonalán, a vele és irodalmi munkásságával kapcsolatban megjelent román kortársi visszajelzések sora viszont sokkal gazdagabb, mint ahogyan azt az előbbieket alapján várni lehet. Nyilván nem meglepő, hogy ezek a visszajelzések első sorban (számszerűség tekintetében is) a két világháború közötti erdélyi irodalmi életben játszott szerepével kapcsolatosak. Hiszen Bánffy Miklós a Helikon íróközösség markáns személyisége volt, ő vezette például a Helikon íróit a bukaresti, a brassói, az aradi írói esteken, az íróközösség képviselőjeként ő folytatott tárgyalásokat a román Pen-Clubbal, annak érdekében, hogy egy önálló magyar alosztály jöhessen létre, az Erdélyi Szépművészek Céh elnökeként részt vett az 1935-ös bukaresti román könyvnapokon, amikor pedig a Pen-Club és az Erdélyi Helikon közös kiadásában 1936-ban megjelenik az öt kötetes Román Drámaírók Könyvtára, ő írt előszót a sorozathoz.³

Mindezek számbavétele – akár csak Bánffy Miklós személye vonatkozásában is – messze meghaladná az adott kereteket. Mégis kitérnék, ha röviden is, két olyan cikkre, amelyeknek keretében maga Bánffy Miklós fogalmazza meg a román közönség felé a Helikon ez irányú törekvéseit, s e törekvések alapelveit.

Az egyik a Helikon íróinak 1928. május 12-i bukaresti bemutatkozása⁴, amely irodalmi felolvasó est bevezető előadását Bánffy Miklós

³ A *Román drámaírók könyvtára* című sorozathoz írott Bánffy-előszó román fordításban is megjelent, Leonard Paukerow: *O realizare frumoasă a Pen-Clubului român* című cikkében (Rampa nouă ilustrată, 1934/5036. 25 octombrie). Egyébként a Helikon íróközösség – és közvetlenül Bánffy Miklós – román irodalmi kapcsolatai részletekbe menően végigkövethetők *A Helikon és az Erdélyi Szépművészek Céh levelesládája. 1924–1944.* című, Marosi Ildikó által sajtó alá rendezett kötet (Kriterion, Buk. 1979. I–II.) levelei és azok jegyzetei alapján. Legújabbban Olcar Enikő foglalkozott bő terjedelemben a Helikon írókörének román kapcsolataival és kezdeményezéseik román fogadtatásával, kitérve Bánffy Miklós szerepére is (*Relațiile literare și culturale româno-maghiare în perioada interbelică*. Editura DaciaXXI, Cluj, 2011. Lásd különösképpen a könyv III. *Fenomenul transilvanismului* című fejezetét a 223–374. lapon

⁴ Részletes műsorát lásd: *Román sajtóhang a Helikon bukaresti felolvasó estélyéről*. Ellenzék, 1928/110. május 16. A lapból ismerjük a piața Victoriei-en lévő Köztisztviselői Palotában megtartott est műsorát is: Nagy Sándor bukaresti ref. lelkész köszöntője után Bánffy Miklós vezette be az estét, ezt követően Bartalis János és Olosz Lajos verseiből, Tabéry Géza novelláiból, Kádár Imre román népköltészet-fordításaiból olvasott

tartotta, s amely az egyik legnagyobb fővárosi lapban, a Pamfil Șeicaru-szerkesztette Curentulban jelent meg⁵. Előadásában Bánffy ismertette a hallgatósággal a Helikon íróközösséget, majd ezeket mondta: „Keddet ez – és egy próbálkozás: húsz ember, akik teljesen szabadon gyűltek össze. És ha most ide jöttem azért, hogy róluk beszéljek, annak az oka az, hogy ezt a szerény csoportot egy egyetemes érdekű eszme vezeti – amely talán jelentőségteljes szimptomája is korunknak: az a vágy, hogy megtaláljuk magunkban – nem azt, ami megkülönböztethet, ami megszűnhet és ellenségekkel tehet, hanem azt, ami összeköt. És egymásra támaszkodva ebben a művészetnek önmagáért való törekvésében, megteremtjük a közös munka harmóniáját.” Majd futólag válaszolva, a „Pax Romana”-tól az enciklopédistákig, azoknak az eszméknek a történetét, amelyek az összetartozás, a testvériség eszméjét vallották az emberiség története folyamán, s eljutva a darwini „struggle for life” 19. századi dogmájához és tovább, Hegelhez, Marxhoz, így folytatja: „Nem tehetünk mást, mint hogy fájdalommal állapítjuk meg: az emberek közötti harc kegyetlenül és embergyilkos módon folyik. De talán épp e tragikus látvány hatása alatt határoztuk el magunkat arra, hogy összefogunk, mi, jóakarátú emberek, akik ma Önök elé jöttünk: ez a kis csoport, amelyik a maga szerény mivoltában keresi az – olykor igaz, termékeny, sőt ösztönző – különbözőségein túl azt, ami összeköthet és testvérekké tehet.”

A másik cikk, amelyre ebben a kiszabott keretben is érdemes kitérnünk, egy Costa Carei által közölt interjú 1935-ből⁶, amelyre alkalmat

fel. A betegsége miatt távol lévő Makkai Sándor egy elbeszélését felolvasásban hallgathatta meg a közönség. Az esten megjelent Liviu Rebreanu, a Román Írók Egyesületének elnöke, Nichifor Crainic költő és Victor Eftimiu, a Román Pen Club elnöke is. „Általában a békülékenység hangulata lebeg a fejek felett – állapította meg a tudósítás írója –. Nincs egyetlen csepp gyűlölet sem a mi lelkeinkben, a magyarok és a románok lelkében. Ez az irodalomnak a csodája.”

⁵ Contele N. Banffy: *Spre unitatea spirituală*. Curentul (Buc.) 1928/123. 18 mai. Bánffy Miklós megnyitóbeszédét a Helikon íróinak bukaresti irodalmi estjén franciául mondta el, s a Curentul fordította románra. A benne megfogalmazottak több Bánffy-cikkben is megtalálhatók (v. ö. Bánffy Miklós: *Emlékezések – Irodalmi és művészeti írások*. Sajtó alá rendezte Dávid Gyula. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2013.

⁶ Costa Carei: *De vorbă cu contele Banffy Miklos, la ziua cărții maghiare, despre impresiile dela ziua cărții românești*. Rampa nouă ilustrată, 1935/5231. (23 iulie).

az akkori budapesti könyvnapok szolgáltattak. A cikkíró, aki később magyar költők román fordítójaként válik ismertté, cikke első felében bemutatja a bukaresti lap román közönségének interjúalanyát: rövid élet- és pályaképet ad Bánffy Miklósról, kitérve a magyar művészeti életben játszott szerepére, és említést téve a szegedi Szabadtéri Játékokon általa nagy sikerrel színpadra állított *Ember tragédiájáról* is. Ez után kérdez rá Bánffy Miklósnak a nem sokkal korábbi bukaresti könyvnapokon szerzett élményeire. Válaszában Bánffy Miklós elismeréssel nyugtázza a kiállítást rendező Román Királyi Alapítvány meghívását, amely „baráti gesztus a magyar írók felé”, majd megemlíti, milyen előkelő bukaresti író-vendégek látogatták meg az Erdélyi Szépművészeti Céh bukaresti könyvsátrát. Külön kitér II. Károly király látogatására, s arra, hogy a Román Királyi Alapítvány vezetőivel való megbeszélések során felvetődött egy, a magyar írók műveinek román fordításával kapcsolatos terv is. „Mindezek – mondja – jó előjelek az enyhülés valamint a románok és a magyarok kulturális téren való közeledésének útján, hiszen ez a két nép – ugyebár, Erdély kebelében – egymással is ölelkezik. Akárcsak mi, magyar írók a Helikon keretében.” És hozzáteszi: „Közeledést vagy megértést nem lehet elképzelni a nemzetek szellemi értékeinek hiteles és alapos ismerete nélkül.”

De térjünk vissza az író-Bánffy műveinek román recepciójára.

Az első irodalmi vonatkozású reakcióra – Bánffy Miklós Erdélybe való hazatérése táján – 1926-ban bukkanunk, a bukaresti Rampa nouă ilustrată hasábjain⁷. Valószínű, hogy ennek a cikknek a megjelenése is összefügg azzal a széleskörű sajtóvisszhanggal, amely hazatérését és a román állampolgárság felvételét kísérte. Hiszen nem mindennapi esemény volt az, hogy Magyarország egykori külügyminisztere visszatelepült Erdélybe, s hogy az állampolgári esküt épp a király, I. Ferdinand kezébe tette le. Az akkori magyar és román sajtó szétében találgatta is mind a hazatérés „valódi” okát, mind a reá itthon váró politikai szerepet. A Rampa N. F. betűk mögé rejtőző szerzője azonban, bár bevezetőül utal Bánffy nem csupán írói és művészet-irányítói, de politikusi, diplo-

⁷ O premieră modernă la Budapesta. „Farsă neroadă” în trei acte de contele Nicolaus Banffy la Teatrul Renaissance. Rampa nouă ilustrată, 1926/2525. (27 martie).

mata-előéletére is, a *Maskara* című szatirikus komédiával foglalkozik, amelyet nem sokkal azelőtt mutattak be a budapesti Renaissance Színházban. A cikkíró szerint a szerzőnek „...a darabbal komoly a szándéka: azt kívánja bemutatni, hogy az emberek általában bizonyos szerepeket jelző álarcok viselői, hogy – más és más érdekből – saját valódi énjükkel össze nem illő maszkokat öltenek; ez a kísérletükkel viszont épp ezért kudarcra vannak ítélve...” Különböző egyfajta bábjátéknak érzi a darabot (ebben a vonatkozásban összefüggésbe hozza a népszövetségi karikatúra-sorozattal is); végül megemlíti, hogy a budapesti sajtóban találgatások folynak arról, melyik szerep kit rejt a közelmúlt politikusi közül (Károlyi Mihályt? Kun Bélát?), meg hogy ki lehet a darabban szereplő „szovjet gróf” vagy a felső tízezerhez tartozó hölgy.

Néhány évvel később egy másik Bánffy-darabra is felfigyel a román sajtó, ez alkalommal a *Martinovicsra*, a darab nagyváradi bemutatója kapcsán⁸. A nagyváradi újságban első oldalon megjelent cikk tendenciája azonban nem irodalmi, hanem politikai: a magát (as.) betűk alá rejtő cikkíró szerint „a konfliktus könnyen észrevehetően utal az erdélyi magyarok mai helyzetére. Vannak benne bizonyos mondatok, amelyek arra biztatják a magyarokat, hogy ne szolgáljanak két urat, két érdeket, hanem csak a magyar érdeket. Ilyenformán az a célja, hogy eltávolítsa a magyarokat a román államhatalomtól. Végül ezzel zárja cikkét: „Hát azt hiszi [Bánffy gróf], hogy mi ennyire vakok vagyunk, hogy nem vesszük észre ezt? Bánffy gróf ebben az esetben titkos megbízással jött Erdélybe, s ez arra figyelmeztet bennünket, hogy közelebről figyeljünk az ő tevékenységére – az irodalom terén.” Íme, már ekkor megszületik az az „összeesküvés-elmélet”, amelyet aztán az 1970–80-as években, többek között az ő műveinek újrakiadása szándéka ellen érvelve, a Securitate önkéntes „tanácsadói” fejlesztenek tovább és visznek tökélyre.

1930-ban jelenik meg Kolozsváron Ion Chinezu könyve: *Aspecte din literatura maghiară ardeleană*. Mindössze 152 lapos könyvecske, de abban összefoglalja az első évtized egész erdélyi magyar irodalmát és irodalmi mozgalmait. Ilyen jellegű összefoglaló munka mindaddig magyarul sem jelent meg. A szerző, aki már a húszas évek legelejétől

⁸ (as): *Literatura contelui Banffy*. Gazeta de vest, 1935/1477. (9 mai)

fogva figyelemmel kísérte a magyar irodalom kortárs eseményeit⁹, s később, az 1950-es évektől (politikai okból letiltva) műfordítóként igen sokat tesz majd a magyar irodalom román megismertetéséért¹⁰, könyvében közel egy oldalt szentel Bánffy 1927-ben megjelent *Reggeltől estig* című regényének. Persze ő is utal írója pályájának irodalmi (és nem csak irodalmi) előzményeire is: „Első rangú politikai és kulturális pozíciót hagyott Magyarországon – írja – ... Jól meghatározott irodalmi hírnevet is hozott magával – néhány drámáját Magyarország legjobb nevű színházaiban játszották –, így aztán minálunk, a magyar szellemi életben igen jelentős helyet foglal el, igazgatója lévén az Erdélyi Helikonnak is.”¹¹ Aztán számba veszi a *Reggeltől estig* szereplőit, felvázolja történéseit, s kiemeli a regény „kifinomult struktúráját”, a látszólag jelentéktelen eseményekből, gesztusokból, mint mozaikokból összeálló cselekmény egybeszerkesztettségét, „megrajzoltságát”. S ő is utal arra, mennyire tetten érhető a regényépítő Bánffyban a grafikus.

Néhány évvel később, ugyancsak Chinezu tollából jelenik meg a Királyi Alapítvány folyóiratában¹² egy összefoglaló tanulmány a harmincas évek erdélyi magyar irodalmáról. Chinezu szól benne a tranzilvanizmus „fokozatos megerősödéséről”, az erdélyi irodalom felemás magyarországi fogadtatásáról, „az egységes magyar szellemi front megbontásának veszedelméről”: a schisma-pörről. Hivatkozik Szerb Antal Helikon-díjas magyar irodalomtörténetére, s szól az újabban egyre jobban kibontakozó műfordítás-irodalomról, amelynek Eminescu, Blaga, Arghezi, Ion Pillat, Mihail Codreanu, Nichifor Crainic magyar tolmácsolása köszönhető. Szót ejt röviden Kuncz Aladár, Makkai Sándor, Berde Mária, Tabéry Géza, Kós Károly regényeiről, Reményik Sándor, Tompa László, Bartalis János, Olosz Lajos, Dsida Jenő, Kiss Jenő költé-

⁹ *Literatura maghiară modernă*. Adevărul literar și artistic, 1921. ápr. 3.

¹⁰ V. ö: Dávid Gyula: *Ion Chinezu erdélyi magyar irodalomtörténete*. In: *Találkozások. Tanulmányok a román-magyar irodalmi kapcsolatok múltjából*. Dacia, Kv. 1976. 173–184.

¹¹ *Aspecte din literatura maghiară ardeleană*. Editura revistei „Societatea de mâine”. Cluj, 1930. 123.

¹² *Literatura maghiară de azi*. Revista fundațiilor regale, 1935/2. 179–183

szetéről, „az egész magyar irodalomban teljesen újat hozó székelly írókról”: Nyirő Józsefről és Tamási Áronról is.

Bánffy Miklós nem sokkal azelőtt megjelent regényéről, a *Megszámláltattál*-ról ezt írja: „... számunkra is tanulságos módon idézi meg az 1905 körüli éveket, amikor már ott mohogott a hamarosan kitörő vihar, de amelyről, valami csodálatos intuíció-hiány miatt, a budapesti parlamentnek még a leghalványabb fogalma sem volt. A regény pere-mén – folytatja Chinezu – tiszteletre méltó rokonszenvvel megrajzolva, ott van Timișan, a román képviselő, aki a Memorandum-perben védőként szerepelt; ő az egyetlen ebben a hatalmas összevisszaságban, aki tisztán és a távolba lát.”¹³

Ezzel párhuzamosan sorra születnek a visszajelzések az *Erdélyi történet* kötetének megjelenésével kapcsolatban: a Nyugat 1935. áprilisi és májusi számait szemlélve, Teodor Murășanu idéz a *Megszámláltattál* két magyar visszhangjából: Nagy Lajos és Szerb Antal bírálatából – kommentár nélkül¹⁴. Majd az *Erdélyi történet* második kötetének (... és híjjával találtattál) megjelenése után Corneliu Codarcea – akkoriban a nagyenyedi Bethlen Kollégium románánára és a kortárs erdélyi költők szorgalmas tolmácsolója – ír részletesebben – címe után ítélve, az egész romániai magyar irodalomról, valójában azonban csak Bánffy regényéről¹⁵.

Codarcea cikke első részében a regény társadalomkritikai mondanivalóját emeli ki (utalva a megjelenése után támadt viharra is): Bánffy

¹³ I. h. 183. Néhány évvel később szintén Ion Chinezu közöl Bánffy életét és egész addigi írói pályáját átfogó adaserű ismertetést (*N. Bánffy. Notă bibliografică. Preocupări literare*, 1939. 136–137.), bizonyára a királyi diktatúra idején létrehozott Nemzeti Újjászületési Front magyar alosztálya (a Romániai Magyar Népközösség) elnökévé való kinevezése – és ezzel a politikai életben való „visszatérése” kapcsán reá irányuló, szélesebb körű érdeklődést kielégítő szándékkal. Ebben egy bekezdés erejéig az *Erdélyi történet* akkor már megjelent két kötetére is kitér: „Az *Erdélyi történet* – írja –, a háború előtti Osztrák-Magyar Monarchia életének ez a bámulatra méltóan gazdag freskója számos alakot és jellemző helyzetet elevenít meg Erdély román életéről is (képviselők, újságírók, parasztok, erdészek, stb.), egészében véve jogos megértéssel, sőt néhol egyenesen rokonszenvvel.”

¹⁴ *Revista revistelor. Nyugat*. Pagine Literare, 1935. 108–111.

¹⁵ *Literatura maghiară din România*. Revista fundațiilor regale, 1936/5. 420–425.

szereplői – írja – „... ezek a fennhéjázó mágnások multságokat rendeztek, egyetlen éjszaka vagyonokat nyertek vagy vesztek el kártyán, élvezetekkel töltötték ki életüket, politikai aktivitásuk pedig kimerült a Béccsel való jogi és nemzeti presztízs-kérdésekben folytatott apró csatározásokban, miközben a katasztrófa észrevétlenül közeledett. Magyarország az összeomlás felé haladt, pedig élén egy olyan határozott vezető állt, mint Tisza.” Majd alább: a szerző „... intelligens és hidegfejű megfigyelőként mutatkozik be, aki világosan látja kora mágnásainak hibáit és anakronizmusait.”¹⁶

A cikk legnagyobb részét azonban írója a regény nagyszámú és – szerinte – „rendkívül érdekes” román vonatkozásainak szenteli. Abády, állapítja meg a regénynek azt a fejezetét részletezve, amelyben a gróf a mőcvidéki hegyek között jár, „... nem csak a nőket, a versenylovakat és a tájakat... veszi észre, hanem a bocskoros oláhot is”¹⁷. A vad természettel összeforrott embereket, akikben a sok évszázados alázatosság reflexei lépnek működésbe, amikor a gróffal találkoznak. Az író azonban – figyelmeztet Codarcea – azt is észreveszi, hogy van egy másik magatartás is: az apák alázatosságával szemben a pópa fiának visszafojtott gyűlölete, másfelől az a ki nem mondott ítélet, amelyet a nép azzal fejez ki, hogy a kis falusi templom falképein az ördögök mind magyar nemesi öltözetben vannak ábrázolva, míg az angyalok a falubeli parasztok viseletében.

Codarcea részletesen foglalkozik a regény egyik román szereplője, a Memorandum-perben szerepet játszott Timișan ügyvéd alakjával. Azt az epizódot idézi, amikor Abády, a román bank által szorongatott és őtőle segítséget kérő román parasztok ügyében az ügyvédhez fordul, s amikor annak visszautasításával kell szembesülnie. Codarcea idézi a visszautasítás indoklását is: „Az ön ősei, gróf úr – mondja Timișan –, karddal foglaltak földet maguknak és úgy hozták létre a magyar nagybirtokokat. Ma azonban mások az eszközök: Nekünk szükségünk van egy vagyonos birtokos osztályra ..., és mindent megteszünk annak érdekében, hogy ez létre jöjjön. Ezt a célt szolgálja a bankunk. Hogy vannak áldozatok

¹⁶ I. h. 420.

¹⁷ *Uo.* 421.

is – az természetes dolog.” „Az ifjú Abády jóindulatú erőfeszítései láttán – teszi hozzá Codarcea – a román olvasó akaratlanul is felteszi a kérdést: vajon nem az-e az író szándéka, hogy jobbnak mutassa őt a románok irányában, gondoskodóbbnak még maguknál az erdélyi román vezetőknél is. Az író – állapítja meg – nem engedi elcsábítani magát egy ilyen túlzó – egyes magyar írók számára talán csábító, de alapjában véve nevetséges – felfogástól. Bánffy úr könyve közvetetten épp azt dokumentálja, hogy az az alkalmoszerű jóindulat, amelyet Abády két külföldi út és egy szerelmi kaland között megenged magának, nem jelenthet komolyan vehető megoldást egy olyan komplex kérdésben, mint amilyen a nemzetiségi kérdés.”¹⁸ S felillant egy másik perspektívát is: amikor a bajba került parasztok látják, hogy Abády sem segíthet rajtuk, felgyújtják a bank épületét, amelyben a tűz martalékává lesznek az ő adósleveleik is. Mindezek után Codarcea összefoglalja értékítéletét: „Az *És hijjával találtattál* a valóságra nyitott szemmel íródott. Erdély múltjának kutatói ebben a hatalmas műben olyan értékeket fognak találni, amelyeket nehéz lesz letagadni, még akkor is, ha nem értenek egyet Bánffy úrral. Minket pedig, akik nem akarunk behunyt szemmel és bedugott füllel élni, kell, hogy érdekeljen a mások véleménye. Aki igazán erős, az mindig is megengedte magának azt a 'luxust', amelyet a latin közmondás így fejez ki: 'Audiatur et altera pars!'"¹⁹

Közvetlenül a Bécsi Döntés előtt jelenik meg még egy cikk, George Sbârcea tollából a kolozsvári *Țara nouă* c. lapában²⁰ A cikk írója – később ismert zenekritikus – Szerb Antal magyar irodalomtörténetének utolsó fejezetében foglaltakra hivatkozva, annak bizonyítására tekinti át, a két világháború közötti erdélyi magyar irodalmat, hogy milyen nagyvonalú volt az idő alatt a román kisebbségpolitika, milyen kibontakozási lehetőségeket biztosított, összehasonlítva azzal a szerény és vidéki jellegű erdélyi román irodalommal, amely a Monachia évtizedeiben kialakulhatott. Utal a Helikon íróközösségre, az Erdélyben gazdagon virágzó

¹⁸ Uo. 424.

¹⁹ Uo. 425.

²⁰ *Ceidouăzeci de ani ai literaturii maghiare din Ardeal*. Țara nouă (Cluj), 1940/67. 25 august.)

magyar sajtóéletre, az irodalomból pedig Reményik Sándor és Áprily Lajos költészete mellett Makkai Sándor, Kós Károly és Bánffy Miklós regényeire, a székely írókra, Tamási Áronra és Nyirő Józsefre, akiknek novellaírói pályájára „a román Erdélyben” bontakozott ki.

Bánffy Miklós műve román fogadtatásának története átnyúlik a háború utáni évekre is: neki személyesen is alkalmá van megtapasztalni azt, hogy az akkor még csak berendezkedni készülő kommunista hatalom épp az ellenkezőjét teszi annak, amit Codarcea kívánatosnak tartott. Az írói kvalitások értékelése és a mű üzenetének megértése, továbbgondolása helyett az válik kizárólagos értékmérővé, amit – egyoldalúan, torz beállításban, kiragadott tényeket politikailag megfogalva – a grófról, „Horthy volt külügyminiszteréről”, az „osztályellenségről” a tudatlan és műveletlen pártaktivistáknak be lehetett adni. Az „osztályharc” jelszavainak lobogója alatt Bánffy/Kisbán Miklós is áldozata lesz annak a „társadalmi genocídiumnak” (a kifejezést Vladimir Tismăneanu használja)²¹, amely már az ő hátra lévő rövid életében is uralkodóvá vált nálunk, nem csak a közéletben, hanem az irodalomban is.

Neveket talán nem is lenne érdemes idézni – bár arról is ejtetenék egy-két szót, hogy miképp válnak művelt, irodalomhoz értő emberek ennek a „társadalmi genocídiumnak” a tudatos, ártó szándékú képviselőivé. Mert az még „természetes” is lehet, hogy az Ekésfront aktivistái egy, a földosztás lázában égő bonchidai kommunista parasztok nevében írott „leleplező” cikkben úgy állítják be Bánffy Miklóst, mint a „német fasiszták kollaboránsát”, aki maga gyújtatta fel kastélyát, s játszotta a német hadsereg kezére ménesét és gabonáját²². De az már kevésbé, hogy alig egy év múlva, ugyanebben a szellemben éri támadás Bánffyt, mégpedig egy olyan román író tollából, aki korábban „a magyar írók barátja”-nak nevezi magát, s azzal dicsekszik, hogy „szinte minden belső rezdülésében ismeri a magyar irodalmat”²³. A Gaál Gábornak, a

²¹ *Az Lupta de clasă ca rasism social*. Aposrof, 2014/4.

²² Plugarul, 1945. Idézi Csapody Miklós: *Király utca 14. Bánffy Miklós utolsó kolozsvári évei (1944–1949)*. Korunk, 2011/11. 45–53.

²³ Isacnak ezt az önminősítését Corneliu Codarcea Idézi, Beke György vele készített interjújában (*Tolmács nélkül. Interjú 56 íróval a magyar-román irodalmi kapcsolatokról*. Kriterion, Bukarest 1972. 87.)

Romániai Magyar Írók Szövetsége elnökének és az Utunk főszerkesztőjének címzett, a bukaresti Románia liberă hasábjain megjelent nyílt levél írója azon háborog, hogy „...Horthy egykori külügyminisztere, gróf Bánffy Miklós, aki abban tetszeleg, hogy írónak képzelet magát, ... egyesek közreműködése révén – én nem tudom, miért – önnek, mint egy haladó szellemű magyar irodalmárokból álló egyesület elnökének a támogatásával is –, újból jelentkezik az irodalmi és közéletben”, „minekutána nem átalotta az 1940–1944 közötti Horthy-uralom idején a budapesti főrendiházban helyet foglalni, s e minőségben vidám képpel tolni Horthy szekerét.” Alább pedig ehhez még hozzá teszi: „... egy gróf, aki akarnok dilettantizmusával évek hosszú során át terrorizálta az irodalmi és művészvilágot...”²⁴

Hogy ezek után Bánffy Miklós maga vonul vissza az irodalmi nyilvánosságtól, azon nem csodálkozhatunk. Mint ahogy azon sem, hogy a következő évtizedekben az a viszonyulás, amelyet Emil Isac minősítései jeleztek, továbbra is meghatározóvá válik Bánffy művével szemben.

Legelőször 1955-ben, amikor a Sztálin halálát követő években a romániai irodalmi életben is jócskán „olvadt” a jég. AKolozs Tartományi Pártbizottság ekkor veti alá ideológiai elemzésnek az Utunkat, azt vizsgálva, „miképpen biztosítja a szerkesztői közösség a lapban közölt anyagok ideológiai tisztaságát”.²⁵ Ebben az elemzésben olvashatjuk a következőket: „Az Utunk folyóirat a múltban súlyos hibákat követett el a hasábjain közölt anyagok ideológiai tisztaságát illetően. A megindulása utáni első években megjelentek hasábjain kimondottan ellenséges jellegű anyagok. Olyanok, amelyeket az úgynevezett ’magyar egység’ reakciós burzsoá elméletének alapállásából írtak, és olyan cikkek, mint a volt gróf, Bánffy Miklós Kisbán Miklós álnév alatt közölt *Beszéljünk semmit* címet viselő írásai, amelyek csúfot űztek népi demokrati-

²⁴ A *Scrisoare deschisă d-lui Gaál Gábor* c. cikket a Románia liberă egy 1946-os számából (a megjelenés pontos helyét nem adva meg) idézi Ion Brad: *Emil Isac – új eszmék szószólója*. Dacia, Kv. 1972. 393–394.

²⁵ *Cum asigură colectivul redacției „Utunk” puritatea ideologică a materialelor publicate*. In: Andreea Andreescu – Lucian Nastasă – Andreea Varga (red.): *Minoritățile etnoculturale. Mărturiile documentare. Maghiarii din România. 1945–1955*. Ed. Centrul de Resurse pentru Diversitatea Culturală. Cluj, 2002. 810–816

kus rendszerünkben és az örökre letűnt burzsoá-földesúri rendszer után sóhajtoztak.”²⁶

Ez a minősítés különben azokra az időkre nézve is jellemző, amikor – az érem másik oldalán, a magyar forradalom eszmei kisugárzására, az addig mellőzött két világháború közötti értékek sorában Bánffy Miklós műveinek újradradása is felvetődik²⁷, a „második nyilvánosságban” viszont (a Szekuritáta által begyűjtött és gondosan megőrzött névtelen feljelentésekben vagy névvel aláírt „szakértői véleményezések”-ben) ugyanezekkel a „megsemmisítő” érvekkel állják útját a hivatalos szervek Bánffy Miklós művei újradradásának.

A Bánffy-életműről az 1970-es és 80-as években románul csak szórványosan, politikai szerepének egyoldalúan negatív megítélésében kerül sor, olyan szerzők részéről, akiknek véleményét, akkori politikai súlyukat tekintve, a romániai könyvkiadás és az azt felügyelő pártszervek igencsak számításba vettek. 1972-ben jelenik meg Ion Brad költőnek, a Szocialista Művelődési és Nevelési Tanács akkori alelnökének Emil Isac-monográfiája²⁸, amelyben széles körben került nyilvánosságra

²⁶ I. m. 810.

²⁷ Méliusz József *Közelmúltunk irodalma* című cikkéről (Utunk, 1957/13) van szó, és az azt követő vitáról, amelynek során az egyik hozzászóló, Marosi Péter tesz említést arról, hogy „készül már az előszó, és kiadási tervben van a Trilógia” (*Mit ér Bánffy Miklós trilógiája?* Utunk, 1957/27). A valóságban azonban csak tíz évvel később törik meg a jég, amikor Bányai László egy tanulmányban feleleveníti Bánffy Miklós egy, a háborúból való közös magyar-román kilépés elképzelésével elvállalt 1943-as titkos diplomácia küldetésének történetét (*Contribuții privind misiunea contelui Bánffy Miklós la București în iunie 1943*. Studii, 1967. 709–724), s amikor úgy tűnik, a cenzúra hatalmasainak szemében is „szalonképessé” válik az író. Ekkor be is kerül a Kriterion Könyvkiadó 1974-es tervébe a Trilógia első kötete. Ennek a kezdeményezésnek az emléket azonban csak két feljelentés és egy, a „legmagasabb helyről” jött tiltásra hivatkozó főigazgatói levél őrzi a Kriterion irattárában. Az első Bánffy-kötet: a *Reggeltől estig* és a *Bűvös éjszaka* c. két kisregény megjelenésére a Romániai magyar írók-sorozatokban csak 1981-ben kerül sor, amit azonban nem az *Erdélyi történet*, követ, hanem újabb feljelentések, „szakértői vélemények”. Ahhoz, hogy Bánffy főművének első romániai kiadására sor kerülhessen, egy rendszernek kell összeomlania és még újabb húsz évnél eltelt. (Lásd erről részletesen Dávid Gyula: *Bánffy Miklós utóélete Erdélyben az elnémitástól a „felfedezésig”*. Előadás a *Bánffy Miklós (utó)életei* címmel Kolozsvárt, 2014. május 28-án rendezett konferencián.)

²⁸ Ion Brad: *Emil Isac, un tribun al ideilor noi*. Editura Dacia, Cluj 1992. – magyarul: *Emil Isac, új eszmék hordozója*. Fordította Bustya Endre és Farkas László. Dacia, Kolozs-

– méghozzá Isacnak „a román kommunista párt nemzeti politikája iránti csodálata” és a románok és magyarok közötti viszonyt illetően „példás elvszerűsége” beállításában – fentebb már idézett 1946-os nyílt levelének Bánffy Miklóst minősítő cikke. És másfél évtizeddel később, 1988-ban a román diplomáciai életben is szerepet játszott regényíró, Francisc Păcurariu könyve a román-magyar kapcsolatok évszázadairól²⁹, amelyben a szerző egy egész fejezetet szentelt a két világháború közötti román-magyar irodalmi kapcsolatoknak, s különös hangsúlyt az 1940–1944 közötti időszaknak. Könyvében Păcurariu egy helyen – igaz – elismerő utalást tesz Bánffy írói mivoltára („1926-ban Romániában letelepedve, a romániai magyar irodalmi élet központi alakjává vált, s figyelemre méltó írói tevékenységet is kifejtett”³⁰, alapjában véve azonban a politikai életben játszott szerepét értékeli – elmarasztalóan. A királyi diktatúra idején létrehozott Magyar Népközösség élén vállalt szerepéről azt írja, ez is jele volt annak, hogy miképpen „...taszította a karlista diktatúra a magyar néptömegeket a mágnások és a nagykapitalisták vezetése alá, amely vezetésre országunkban a föld alatt kibontakozott egész revizionista tevékenység támaszkodott”³¹. Az 1943–44-es években vállalt szerepét pedig – bár tényszerűen, Csatári Dániel *Forgószélben* című könyvét felhasználva és abból egész oldalakat idézve mutatja be – hitelteleníti Balogh Edgár és Veress Pál önéletrajzi visszaemlékezéseinek az 1944 szeptemberi eseményeket felidéző állításaival. Közülük különösen az utóbbiával, amikor hivatkozik egy Mikó Imre által Teleki Géza szájába adott és Veress Pál által lejegyzett kijelentésre, amely szerint Teleki Bánffy Miklósnak az eseményeket és azokban saját

vár, 1992. „Frământat, chinuit o viață întreagă de nădejdea statornicirii unei dreptăți istorice între români și maghiari, Emil Isac nu putea vorbi decât cu mândrie, cu bucurie și admirație despre politica națională marxist-leninistă a Partidului Comunist Român... O pasiune nobilă, o cinste și principialitate exemplară manifesta el, din nou, în tratarea acestei probleme cruciale a vieții și scrisului său...”

²⁹ Francisc Păcurariu: *Români și maghiarii de-a lungul veacurilor*. Editura Minerva, București, 1988.

³⁰ *I. m.* 441

³¹ *I. m.* 513–516. Az állítólag Telekitől származó megjegyzést idézi Veress Pál: *Vajúdó évek, sorsdöntő napok*. Kriterion, Bukarest 1981. 309.

szerepét is felidéző visszaemlékezésére azt a megjegyzést tette volna: „A vén hazudozó.”³²

Az éremnek azonban Bánffy Miklós műve román recepciójának és utóéletének történetében még akkor is két oldala volt. Mert Păcurariu könyvével egy időben született egy olyan mű is, amely az egész akkori romániai magyar irodalom átfogó bemutatására, s abban természetszerűen a Bánffy-életmű elhelyezésére és hiteles értékelésére is vállalkozott: Gavril Scridon professzor 600 oldalas romániai magyar irodalomtörténete³³ Ez, igaz, akkor nem jelenhet meg, a Kós Károlyról írott fejezetet ugyanis az író idő közben nemkívánatos személyé nyilvánítása³⁴ miatt a cenzúra ki akart vételni a könyvből, amit azonban Scridon professzor még könyve megjelenése érdekében sem vállalt. Nem volt hajlandó az egész könyvét hiteltelenítő kompromisszumra, arra, hogy részese legyen egy akkor már nem „szociális”, hanem egyértelműen etnikai genocídiumnak.

Ma, amikor örömmel halljuk a legjelentősebb Bánffy-mű román fordításának előkészületeiről szóló híreket, nem árt felidézni azoknak az úttörőknek a feledésbe merült emlékét, akik tudták, mi az irodalom és véleményüket vállalták is, mindenféle hatalommal szemben.

³² *Istoria literaturii maghiare din România*. Editura Promedia plus, Cluj-Napoca, 1996

³³ *Istoria literaturii maghiare din România*. Editura Promedia plus, Cluj-Napoca, 1996

³⁴ V. ö: Dávid Gyula: *A betiltott centenárium*. In: *Sztánai napok 2004*. Szerk. Szabó Zsolt. A Szentimrei Alapítvány kiadása, Kolozsvár-Sztána 2004. = Sztánai Füzetek 1